

6.

УДК 343.32

ТАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА

TACTICS USE OF SPECIAL KNOWLEDGE DURING INTERROGATIONS IN THE INVESTIGATION OF COUNTERFEITING

Мировська А.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

Стаття присвячена дослідженню тактичних особливостей використання спеціальних знань під час проведення допиту при розслідуванні кримінальних проваджень за фактами фальшивомонетництва. Також проаналізована юридична література щодо допиту при розслідуванні фальшивомонетництва. Надано ґрунтовні висновки та пропозиції щодо обраної теми.

Ключові слова: спеціаліст, спеціальні знання, допит, розслідування, фальшивомонетництво.

Статья посвящена исследованию тактических особенностей использования специальных знаний при проведении допроса при расследовании уголовных производств по фактам фальшивомонетничества. Также проанализирована юридическая литература относительно допроса при расследовании фальшивомонетничества. Сделаны основательные выводы и внесены предложения по выбранной теме.

Ключевые слова: специалист, специальные знания, допрос, расследование, фальшивомонетничество.

The article investigates the use of tactical features of expertise during the interrogation in the investigation of criminal proceedings on the facts of counterfeiting. Also analyzed the legal literature regarding the questioning in the investigation of falsivomonentnitstva. Proposing basic conclusions and suggestions on selected topics.

Key words: expert, expertise, interrogation, investigation, counterfeiting.

Актуальність теми. Під спеціальними знаннями, що використовуються в процесі розслідування фальшивомонетництва, варто розуміти систему незагальновідомих, незагальнодоступних, науково обґрунтованих і апробованих практикою знань теоретичного та прикладного характеру в галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, отриманих унаслідок спеціальної підготовки, підвищення кваліфікації, самоосвіти, наукової діяльності, досвіду практичної

роботи за спеціальністю, що не становлять професійних знань суб'єкта доказування й використовуються з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини під час розслідування кримінальних проваджень у випадках і порядку, визначених кримінальним процесуальним законодавством.

Виклад основного матеріалу. Однією з найпоширеніших форм використання спеціальних знань

під час розслідування є залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій із позицій дотримання норм кримінально-процесуального закону може бути обов'язковою, в силу прямої вказівки закону; ситуаційно-рекомендованою нормами закону або факультативною (участь спеціаліста законом не обумовлюється, але є можливою і визначається рішенням слідчого, виходячи із специфіки слідчої ситуації та потреби у використанні спеціальних знань для встановлення конкретних обставин).

Враховуючи те що в Кримінальному процесуальному кодексі України немає дискреційного переліку слідчих (розшукових) дій, у ході проведення яких слідчий має право користуватись допомогою спеціаліста, можна зробити висновок про те, що заборона на участь спеціаліста в будь-якій слідчій (розшуковій) дії не встановлена.

Поширеною слідчою (розшуковою) дією у кримінальних провадженнях за фактами фальшивомонетництва є допит. Підставою для залучення спеціаліста під час допиту є те, що показання, які стосуватимуться обставин розслідуваної події, вимагають для їх роз'яснення спеціальних знань, а також потреба в наданні допомоги в застосуванні науково-технічних засобів у ході проведення цієї слідчої (розшукової) дії [3, с. 55].

Спеціаліст, який бере участь у допиті, сприяє вирішенню таких основних завдань: визначення й уточнення мети, завдань, предмета допиту, тобто допомагає окреслити коло найбільш значущих обставин, що підлягають з'ясуванню в допитуваного; визначення припущень про версії захисту, які може висунути допитуваний; визначення доказів, необхідних для пред'явлення в ході допиту; з'ясування максимально можливого кола питань, на які необхідно отримати відповіді від особи, яку допитують; чітке, грамотне формулювання питань; вибір найбільш доцільних тактичних прийомів допиту; з'ясування й уточнення обставин, для розуміння яких необхідні спеціальні знання; отримання повних, конкретних і правдивих показань, об'єктивного оцінювання їх доказового значення, зведення до мінімуму або виключення додаткових допитів. Підсумком підготовчих дій слідчого та спеціаліста до допиту зазвичай є складання письмового плану.

Участь спеціаліста в допиті може бути корисною не лише для слідчого, а й для допитуваного, тому що слідчий через непоінформованість у спеціальних питаннях, які стосуються предмета допиту й потребують спеціальних знань, може неправильно зрозуміти та оцінити інформацію, отриману від допитуваного.

Необхідно зазначити, що участь спеціаліста під час проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії доречна на всіх її етапах (стадіях). Так, на підготовчій стадії допиту вивчаються спеціальні питання, що можуть виникнути в ході проведення слідчої (розшукової) дії, визначається коло обставин, які підлягають установленню; вивчається особа допитуваного; визначаються місце, обстановка, час, спосіб виклику на допит і коло його учасників; готуються необхід-

ні матеріали й обираються науково-технічні засоби фіксації допиту; складається план слідчої (розшукової) дії. Слідчий може отримати консультації з приводу цих питань у спеціаліста. Також із спеціалістом обговорюється тактика проведення допиту й уточнюються організаційні моменти щодо його дій.

Спеціалісти під час допиту можуть роз'яснити значення спеціальних термінів; допомогти розібратись у чинних спеціальних правилах, інструкціях та інших документах; виявити неправдиві показання, що стосуються спеціальних питань; зафіксувати за допомогою науково-технічних засобів хід і результати допиту [4, с. 39–40]. До мети застосування під час допиту звуко-, відеозапису, на думку В.К. Весельського, належать такі: забезпечення повноти фіксації того, що повідомляє допитуваний; спростування заяв про неправдивість здійснення протоколювання показань; стримуючий вплив у частині зміни зайнятої позиції [1, с. 94]; допомогти правильно оцінити отримані показання.

Особливості використання спеціальних знань у процесі проведення допиту при розслідуванні кримінальних проваджень за фактами фальшивомонетництва полягають у тому, що спеціаліст може надати значну допомогу слідчому у використанні логічних тактичних прийомів, як-от: метод логічного переконання, який дає змогу з використанням спеціальних знань продемонструвати допитуваному неправдивість його показань за допомогою логічно правильною постановки питань, використання доказів на допиті, роз'яснення їх доказового значення, демонстрація можливостей слідства, виклад слідчим механізму злочину; метод зворотної аргументації, сутність якого полягає в аналізі аргументів допитуваного тощо [2, с. 97].

Стосовно тактичних особливостей проведення допиту за участі спеціаліста, то останній під час цієї слідчої (розшукової) дії має право з дозволу слідчого ставити питання, які стосуються як обставин, за якими допитуваний повідомив неправдиві відомості, так і з приводу інших відомостей, що стосуються спеціальних знань, недостатньо відомих слідчому.

З метою підвищення ефективності допиту доречно використовувати тактичний прийом пред'явлення речових доказів допитуваному за участі спеціаліста [3, с. 69]. О.Б. Соловйов зауважує, що використання доказів під час допиту є прийомом щодо реалізації наявної у слідчого доказової інформації як шляхом безпосередньої її демонстрації, так і опосередкованими способами ознайомлення з нею допитуваного з метою зміни помилкової чи неправдивої позиції, а також одержання від нього показань щодо доказів, які йому пред'являються, та пов'язаних із ними обставин розслідуваного кримінального провадження [6, с. 10]. Використання цього тактичного прийому має такі цілі: конкретизація й деталізація показань; викриття осіб, які намагаються приховати істину; усунення добросовісної помилки [6, с. 28].

Також у деяких випадках доцільно доводити до відома допитуваного інформацію, що міститься в протоколах слідчих (розшукових) дій. Як зазначає

В.Ю. Шепітько, на допиті можливе оголошення результатів окремих слідчих (розшукових) дій, що вказують на можливість перебування допитуваного на місці вчинення злочину. Як і будь-який прийом, пред'явлення речових доказів вимагає деяких додаткових умов підготовки до нього, серед яких такі: підбір предметів, що демонструватимуться, вибір найбільш сприятливих умов, за яких будуть пред'являтися докази, попереднє вивчення та дослідження об'єкта з метою виявлення тих ознак, на яких буде зосереджена увага допитуваного, формулювання питань, що вимагають роз'яснення. У цій підготовчій роботі дуже корисна допомога спеціаліста, котрий допомагає слідчому визначити необхідну послідовність демонстрації доказів, що викривають допитуваного. Для підвищення результативності цих дій доцільно залучати спеціаліста-криміналіста, який вилучав або досліджував речові докази, чи брав участь у проведенні певної слідчої (розшукової) дії. Пред'явлення доказів за участі спеціаліста більш результативне, тому що в ході демонстрації спеціаліст може застосовувати необхідні науково-технічні засоби для показання певних властивостей предметів або їх дослідження. Наприклад, він може пояснити спосіб виготовлення фальшивих грошових знаків, продемонструвати ознаки підроблення, виявлені в ході експертного дослідження. Результати такого пред'явлення спонукають допитуваного правдиво розповісти про обставини вчинення цього злочину, використані при цьому матеріали, місце їх знаходження, способи їх придбання, можливо, інформацію про співучасників. До того ж особа, яка надає показання, починає більш точно переказувати події, знаючи, що його версія подій може бути перевірена. Демонстрація речових доказів також викликає в пам'яті допитуваного асоціативні зв'язки, і він згадує нові деталі й факти. Під час допиту підозрюваного в конфліктній ситуації спеціаліст може допомогти спростувати неправдиві показання шляхом зіставлення наданої допитуваним інформації з обстановкою місця події, згідно з протоколом огляду.

Допомога різнопрофільних спеціалістів під час допиту може знадобитись у випадках, коли мають бути з'ясовані питання наукового, технічного чи іншого спеціального характеру. Питання про склад такої різнопрофільної групи спеціалістів вирішує слідчий, виходячи з конкретної слідчої ситуації з урахуванням вимог кримінального процесуального законодавства України. Участь деяких спеціалістів може бути обмежена одержанням від них консультації.

Водночас уже сам факт участі спеціалістів певного профілю в допиті може створити психологічний вплив на допитуваного. Наприклад, повідомлення підозрюваному у фальшивомонетництві про участь у допиті спеціаліста в галузі поліграфії може вплинути на лінію поведінки допитуваного, змусити його відмовитися від давання неправдивих показань [5, с. 121]. Профіль спеціаліста, який залучається під час розслідування злочинів, пов'язаних із фальшивомонетництвом, визначає слідчий залежно від переліку питань, на які передбачається отримати відповіді від

допитуваного, переважно, це спеціаліст технічного профілю.

Окремо необхідно зазначити, що в процесі допиту свідків або потерпілих може бути отримана інформація для подальшого складання суб'єктивного портрету особи злочинця. Як свідчить практика, спільна робота слідчого та спеціаліста щодо фіксації інформації про ознаки зовнішності підозрюваного є не досить поширеним способом використання спеціальних знань, але достатньо ефективним. Для участі в допиті свідків і потерпілих, які запам'ятали зовнішність злочинця й можуть його описати, залучають як спеціаліста художника-портретиста або спеціаліста-криміналіста, котрий допомагає скласти композиційний портрет, описати зовнішність злочинця.

Суттєву допомогу слідчому в підготовці та проведенні допиту може надати психолог. Тактичною особливістю у випадку залучення психолога до процесу допиту є надання можливості останньому ще до початку допиту ознайомитись із матеріалами кримінального провадження, які, зокрема, характеризують особу допитуваного. На підставі отриманих даних і усвідомлення предмета допиту психолог зможе спрогнозувати поведінку допитуваного, надати слідчому допомогу в формулюванні питань, визначити послідовність їх постановки тощо. Рекомендації психолога можуть бути корисні для визначення найбільш доречного моменту проведення допиту, місця та тривалості його проведення, що, у свою чергу, може бути зумовлено віковими й індивідуальними особливостями допитуваного. Консультація психолога також може виражатись у наданні рекомендацій щодо найбільш оптимальної лінії поведінки слідчого під час проведення допиту. Але при цьому необхідно зазначити, що поради психолога з приводу вибору тактичних прийомів проведення слідчої (розшукової) дії мають допоміжний характер і не є обов'язковими для слідчого.

Основна функція психолога під час допиту полягає у використанні психологічних знань для встановлення контакту з допитуваним, правильної та коректної постановки йому питань, забезпечення оптимального емоційного стану допитуваного. Під час допиту психолог, спостерігаючи за поведінкою допитуваного, зможе побачити непомітні для слідчого зовнішні реакції на поставлене питання чи пред'явлений доказ і звернути на це увагу слідчого тощо [5, с. 139]. Доцільно вести аудіо- чи відеозапис допиту, після перегляду чи прослуховування яких психолог зможе порекомендувати слідчому змінити лінію його поведінки під час проведення додаткового допиту або певні прийоми його проведення [3, с. 33]. Психолог, діючи у складі слідчої групи, матиме можливість брати участь в обговоренні ходу слідства, висуненні версій про причетність конкретної особи до вчинення фальшивомонетництва, складанні психологічного портрета розшукуваного, а також вирішувати інші завдання.

Однак на практиці психологи рідко залучаються до проведення цієї слідчої (розшукової) дії у зв'язку

з недооцінюванням їх ролі, а також недостатністю правового регулювання порядку участі такого спеціаліста в кримінальному судочинстві.

Упродовж останніх років серед науковців точиться гостра полеміка стосовно залучення поліграфологів для проведення інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації та використання її результатів у кримінальному провадженні. Незважаючи на те що існують наукові розробки і прецеденти застосування поліграфа в ході досудового розслідування, проблемні питання щодо застосування спеціального методу психофізіологічних досліджень ідеальних слідів відображення під контролем поліграфа є дискусійними для науковців і дослідників, дотепер залишається нормативно не врегульованою діяльністю. Зазвичай поліграфологи використовують свої спеціальні знання факультативно, оскільки обіймають інші посади (оперативний уповноважений, співробітники кадрових апаратів, науково-педагогічні працівники вищих навчальних закладів й інші).

Оскільки проведення опитування з використанням поліграфа має певні переваги перед психофізіологічною експертизою, так як відкриває нові можливості щодо планування тактичних комбінацій за участі оперативних працівників і слідчого, можливість його застосування в кримінально-процесуальній сфері варто було б розглядати у двох варіантах упровадження, а саме: як один із видів експертизи (або включення його в експертизу (наприклад судово-психологічну) окремим методом), так і як вид слідчої (розшукової) дії.

Існують певні особливості залучення до проведення допиту спеціаліста-перекладача. До початку перекладу слідчому необхідно ознайомити перекладача з процесуальними особливостями цієї дії. Для більш правильного перекладу показань допитуваного перекладач може ставити йому додаткові чи уточнювальні питання. Але спочатку вони підлягають перекладу для слідчого і ставляться з дозволу останнього. У спілкуванні з допитуваним спеціаліст-перекладач не може виходити за межі предмета допиту. На стадії фіксації результатів допиту спеціаліст може допомогти максимально повно викласти показання в письмовій формі, знижуючи ймовірність неточних

записів слідчим, що зумовлюють необхідність повторного виклику допитуваного для додаткового допиту. Спеціаліст після закінчення допиту (як і будь-якої слідчої (розшукової) дії) має право знайомитися із протоколом і робити заяви й зауваження, що підлягають занесенню до нього. Коли у спеціаліста після вивчення тексту протоколу з'явиться необхідність поставити питання допитуваній особі, слідчий має право задовольнити клопотання спеціаліста та провести додатковий допит особи зі складанням відповідного протоколу.

Окремі вчені-криміналісти одним із шляхів використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів називають допит спеціаліста. Як правило, у межах розслідування кримінальних проваджень, у тому числі й за фактами фальшивомонетництва, спеціаліста допитують із дотриманням відповідних правил проведення допиту свідка й подальшим відображенням показань останнього у протоколі.

З огляду на те що, по-перше, спеціаліст і свідок є різними учасниками кримінального процесу, які володіють різними правами та обов'язками; по-друге, спеціаліст повідомляє відомості чи своє судження про обставини, що вимагають спеціальних знань, а свідок – відомості, сприйняті ним особисто на основі своїх почуттів і згідно із набутими знаннями, що суттєво відрізняються від знань спеціаліста; по-третє, свідок незамінний, а спеціалістом може бути запрошена будь-яка особа, котра володіє необхідними спеціальними знаннями, доцільно у Кримінальному процесуальному кодексі закріпити окрему норму, яка прямо регламентувала б допит спеціаліста й регулювала порядок його проведення.

Висновки. Отже, необхідність застосування в розслідуванні злочинів спеціальних знань пов'язана з тим, що пізнання події злочину є складним процесом об'єктивної дійсності та вимагає від слідчого застосування широкого кола суспільних, природничих, математичних і технічних знань. Упровадження у кримінально-процесуальну діяльність наукових досягнень має на меті не лише підвищення ефективності роботи слідчих і судових органів, установлення обґрунтованої істини у кримінальному провадженні, а і сприяння дотриманню принципу об'єктивності досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : [монографія] / В.К. Весельський. – К. : НАВСУ-НВТ «Правник», 1999. – 126 с.
2. Еремін С.Н. Теоретические и практические проблемы участия специалиста в уголовном процессе / С.Н. Еремін, Н.А. Духно, Ю.Г. Корухов. – М. : ЮИ МГУПС, 2005. – 175 с.
3. Зинин А.М. Участие специалиста в процессуальных действиях / А.М. Зинин. – М. : Проспект, 2011. – 160 с.
4. Ищенко П.П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты) / П.П. Ищенко. – М. : Юрид. лит., 1990. – 160 с.
5. Коваленко В.В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : [монографія] / В.В. Коваленко. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. – 208 с.
6. Соловьев А.Б. Исследование доказательств при допросе на предварительном следствии : [методическое пособие] / А.Б. Соловьев. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 356 с.